

Türk Dilinin Geçirdiği Devreler

Mustafa DEMİREL^{1*}

¹ Haliç Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
İstanbul, Türkiye

Orcid Numarası: 0000-0003-3941-0528

Geliş Tarihi: 31.01.2020

***Sorumlu Yazar e mail:** mustafademirel@halic.edu.tr **Kabul Tarihi:** 03.11.2020

Atf/Citation: Demirel, M., “Türk Dilinin Geçirdiği Devreler”, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 2020, 3/2: 175-197.

Öz

Bu makalede önce dilin tanımından ve yeryüzündeki dil ailelerinden söz edilmiştir. Sonrasında Türkçenin dünya dil grupları arasında Ural-Altay dilleri grubuna girdiği ve bu dil ailesinin Altay koluna bağlı olduğu ifade edilmiştir.

Türkçemiz kültürümüzün temel taşıdır. O; kimliğimiz, tarihimiz ve milletimizin birliğini ve dirliğini sağlayan en önemli etkidir. Türkçemiz özümüze bağlılığın, asalet ve millî hassasiyetimizin göstergesidir. Onun içindir ki Türkçeyi öğretmek millî bir görev olmalıdır.

Duygu ve düşüncelerimizi ve kalbimize doğan her şeyi dilimizle anlatabiliriz. Bu da dilimizin zenginliği ile olur. Dil zenginliği; dile değer vermek, onu korumak ve doğru olarak kullanmakla elde edilir. Bu zenginlik, dilimizde kelime sayısının zenginliği ve ifade gücü ile ölçülür. Bunları elde edebilmemiz için eski edebiyat metinlerini, halk edebiyatı mahsullerini okuyup anlayacak düzeyde kelime bilgisini edinmek gerekir.

İlk örneklerine VII.yüzyıldan itibaren rastladığımız Türk yazı dilinin X. yüzyıla kadar süren Eski Türkçe dönemini, X. yüzyıldan itibaren Karahanlı, Harezmi ve Kıpçak Türkçesinin örneklerinin verildiği Orta Türkçe dönemi takip eder. Makalemizin içeriğinde yer alan edebî eser örnekleri de bu dönemleri kapsamıştır. Bunlardan başka Yeni Türkçe döneminde dil, edebiyat, sözlük ve yeni edebî türlerde yazılan pek çok eser vardır. Bunlar kütüphanelerimizde bizleri beklemektedirler.

Anahtar Kelimeler: Türk Dili, Dil Zenginliği, Eski Türkçe, Orta Türkçe, Türk Yazı Dili.

The Periods The Turkish Language Has Gotten Through

Abstract

In this article, the description of the language and the language families on the earth have been mentioned in the first place. Later, the fact that Turkish language falls under the Ural Altaic group among other world language groups and that it belongs to the Altaic branch have been mentioned.

Turkish language is the building block of our culture. The language is the most significant factor that sustains our identity, history and our national unity and livelihood. Our language, Turkish, is the embodiment of our loyalty to our roots, dignity and our national sensitivity. That is the reason why that teaching Turkish should be a national duty.

We can express our emotions and thoughts and anything that flourishes in our hearts with our language. This is achieved by the richness of our language. The richness of language is obtained through cherishing the language, protecting it and using it correctly. This richness is evaluated on the basis of the abundance of words in our language and the power of expression. In order to attain these, we need to read classical literature texts, folk-literature and its works generously.

The old period of the Turkish written language, the first examples of which came from the 7th century, to the 10th century. Then the middle Turkish period began from the 10th century, where examples of Karakhanid Khorezm and Kipchak Turkish were written. Examples of literary works in the content of this article included these periods. Other than these, there are many texts written in new literary genres, dictionaries, and texts about language and literature. These works await us in our libraries.

Keywords: Turkish Language, The Richness of Language, Old Turkish, Middle Turkish, Writing Language.

1. Giriş

Dil nedir?

Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan, kendisine özgü yasaları olan, bu yasalar çerçevesinde gelişen ve seslerden örülmüş bir anlaşma sistemidir.

Dünya üzerinde çeşitli dil aileleri vardır. Bunlar Hint-Avrupa dilleri ailesi, Sami dilleri ailesi, Bantu dilleri ailesi ve Çin-Tibet dilleri ailesidir. Türkçe, yeryüzündeki dil gurupları arasında Ural-Altay dilleri gurubuna girer. Bu gurubun Altay koluna bağlıdır. Ural-Altay dilleri gurubunda sadece yapı bakımından bir benzerlik vardır. Bunlar eklemeli olmalarının yanında ünlü uyumu bakımından da birbirine benzerler.

Türk dilinin kültür tarihimizde önemli bir yeri vardır. Türkçemiz, kimliğimizdir, tarihimizdir, geçmişimizle geleceğimiz arasında önemli bir bağ kurarak milletimizin birliğini ve dirliğini sağlar.

Türkçemiz, özümüze bağlılığın, asalet ve millî hassasiyetimizin en sağlam temel taşlarından biridir. O, ana sütü kadar aziz, ana sütü kadar temizdir. Ünlü şairimiz merhum Yahya Kemal, “Türkçe, ağızda annemin sütüdür” derken, bu veciz sözü ile onun önemini ve ne kadar yararlı olduğunu anlatmak istemiştir. Yine değerli şairlerimizden Fazıl Hüsnü Dağlarca, Türkçemizin millî hayatımızdaki değerini belirtirken: “Türkçem benim ses bayrağımdır.” der. Mustafa Kemal Atatürk, Türkçenin önemini şu sözleriyle belirtmiştir: “Türk dili Türk milletinin kutsal bir hazinesidir. O, milletin kalbi, milletin zihnidir.” Yine bu konuda Türk dilinin, dillerin en zengini olduğunu ifade ettikten sonra, yeter ki bu dil bilinçli olarak işlensin, demiştir.

Türkçeyi öğretmek herkes için millî bir görev olmalıdır. Yabancılar Türkiye’de kendi dillerini yaymak ve öğretmek için okullar, dershaneler açarken, bizim bundan ders almayı kendi ülkemizde dilimizin iyi öğretilmesini ve gelişmesini ihmal etmemiz utanç vericidir.

Dil Zenginliği:

Dil zenginliği, dile değer vermek, onu korumak ve onu doğru kullanmakla olur. İnsanlar arasındaki anlaşma dille olduğu gibi,

birtakım tavırlarla da sağlanabilir. Meselâ dehşet verici bir olay karşısında susmak gibi. Ünlü şairimiz Abdülhak Hamit'in "En güzel şiir, bir hakikat-i müthişenin tazyiki altında hiçbir şey söyleyememektir." şeklinde ifade ettiği düşünce başka bir yazarımızın "En geniş manalar, sükûnun içinde, en derin hikmetler âdemin koynundadır." cümlesiyle karşılık bulur. Dilin zenginliği kelime sayısından ziyade daha çok ifade gücü ile ölçülür. Türkçemiz, gerek Eski Türkçe döneminden ve gerekse Orta Türkçe döneminden kalma kelime hazinesi bakımından oldukça zengindir. Dillerin zenginliği şu ölçütlerle ortaya konabilir:

1. En eski yazılı eserlere sahip olan diller, diğerlerine göre daha zengindir. Türk dilinin kökeni 1250 yıl öncesine dayanır. İngilizcenin kökeni XII. yüzyıla; Macarcanın kökeni ise ancak XIII. yüzyıla kadar inebilir. Rus dilinin en eski eseri ise XII. yüzyıldan kalma *İgor'un Ordusu Hakkında Kaside* adlı bir destandır (Caferoğlu, 1970: 159).

Türk dilinin en eski yazılı anıtları Moğolistan'da bulunan Orhun abideleridir. Bunlar Orhun Irmağı boyunda bulunmuştur. Eski Türk yazıtlarının 1250 yıllık bir geçmişe sahip olduğunu biliyoruz. Dünya dilleri arasında bu kadar eski yazıtlara sahip olan diller azdır.

2. Geniş bir coğrafyada çok kişi tarafından konuşulan diller, büyük ve zengin dillerdir. Bugün dünyada yaklaşık 250 milyon insan Türkçe konuşmaktadır. Türkçenin konuşulduğu coğrafya 20-90 doğu boylamları ile 33-65 kuzey enlemleri arasındadır. Bu coğrafya kuş uçuşu doğudan batıya 6-7 bin, kuzeyden güneye 3 bin kilometredir.

3. Bir dilin sözcük sayısının çok oluşu da o dilin zenginliğine işaret eder. Türkçe hem kelime sayısı hem de ifade gücü bakımından oldukça zengindir. XVII. yüzyılda bir Fransız tarafından yazılan Türkçe-Fransızca sözlükte 16 adet armut, 46 adet şeftali türü sıralanmıştır. Mesela "değnek- sopa" maddesi 5 sayfa anlatılmıştır. Akraba ve renk adları ile bu adların ifade yeteneği değerlendirildiğinde de dilimizin çok zengin olduğu görülür (Aksan, 2019: 54).

Türk Dilinin Geçirdiği Dönemler:

Türk Dilinin kaynağı ve en eski dönemi hakkında birtakım görüşler vardır. Bu dilin geçirdiği gelişme ve aşamalarını şöyle sıralayabiliriz:

1. Altay dönemi (Türk Moğol dil birliği)
2. En eski Türkçe dönemi (Proto-Türk dil birliği)
3. İlk Türkçe dönemi
4. Eski Türkçe dönemi
5. Orta Türkçe dönemi
6. Yeni Türkçe dönemi
7. Modern Türkçe dönemi

En eski Türkçe dönemi ile İlk Türkçe dönemi hakkında çok az malumata sahibiz. Bunlar milattan önce var olan Hun, Peçenek ve Bulgar lehçelerinden ibarettir. Eski Türkçe adını verdiğimiz dördüncü dönem hakkında ise oldukça malumata sahibiz. Bu dönemde Orhun/ Göktürk ve Uygur Türkçelerini görürüz. Zaman itibariyle bu dönem VI-IX. yüzyılları kapsamaktadır.

Orta Türkçe dönemi, bir taraftan Karahanlılar, Selçuklular, Moğollar; diğer taraftan da ilk Osmanlı dönemi ile Azerbaycan'ı içerisine almaktadır. Zaman itibarı ile X-XVI. yüzyılları ihtiva etmektedir.

Yeni Türkçe dönemi XVI-XX. yüzyılları içermektedir. Bu dönemde, Türkçemizle Osmanlı, Çağatay, Özbek ve Azerbaycan sahalarında zengin bir edebiyat yaratılmıştır.

Modern Türkçe ifadesi ile Türk şiveleri kastedilmiştir. Bu dönem, Türk dilinin üslup gelişimi bakımından en son merhalesini teşkil etmektedir (Caferoğlu, 1970: 52).

2. Eski Türkçe Dönemi ve Bu Dönemde Yazılan Eserler

Bu dönem Türk yazı dilinin ilk dönemini teşkil eder. Orta Asya’da Türklük âlemi asırlar boyunca aynı dille okuyup aynı dille yazmıştır. Türkçenin karanlık devrini teşkil eden Eski Türkçenin önceki döneminde Türkçe; Çuvaşça, Yakutça ve Moğolca ile birleşiktir. Bu dönemin 6. yy.dan itibaren başlatılma nedeni Çin kaynaklarının I. Göktürk Kağanlığı (552-630) döneminde Budist metinlerin Türkçeye çevrildiğinden bahsetmesidir. Ancak bu metinlere şu ana dek ulaşılmamıştır.

Türk yazı dilinin elimize geçen ilk örneği; II. Göktürk Kağanlığı döneminden kalan, VII. yüzyıla ait, 6 satırlık *Çoyren* (*Çoyr*, 688-692) yazıdır. Kül Tigin, Bilge Kağan, Tonyukuk Yazıtları gibi Orhun alfabesiyle taşa kazınmıştır.

2.1. Orhun Abideleri

Bugün Türk yazı dilinin elimize geçen ilk örnekleri II. Göktürk Kağanlığı dönemindedir. VIII. yüzyılda yazılmış olan Orhun Abideleri, yazılı Türk edebî dil metinleri içerisinde Türk adının geçtiği ilk metin, Türk medeniyetinin mübarek kaynağı, Türk yazı dilinin zengin içerikli ilk örnekleridir. Bunlar:

1. Kül Tigin Abidesi: Bu abide 732’de Kül Tigin’in ağabeyi Bilge Kağan tarafından diktirilmiştir.
2. Bilge Kağan Abidesi: Bu abide 735’te Bilge Kağan’ın oğlu tarafından diktirilmiştir.
3. Tonyukuk Abidesi: Bu abide ise 725’te Tonyukuk’un kendisi tarafından dikilmiştir (Ergin, 1970: 11). Ancak içeriğin, Kül Tigin abidesine cevap niteliği taşıdığı düşünüldüğünde Tonyukuk abidesinin en erken 732 yılında dikilmiş olduğunu söylemek de mümkündür.

Her üç abide de Türk dilinin değerli eserleridir. Hepsi de, özellikle Kül Tigin abidesi, yüksek bir hitabet özelliği taşımaktadır. Dönemin kendine mahsus edebî geleneği ile yazılmış bu metinler edebî ve sanat değeri oldukça yüksektir, dil bakımından zengin eserlerdir.

Bilge Kağan, Kül Tigin abidesinde kardeşine, yeğenine, oğluna, milletine şöyle seslenmektedir: “Sözümü işit, dinle; bilhassa küçük kardeş yeğenim, oğlum, bütün soyum, milletim. Güneydeki Şadapıt Beyleri, kuzeydeki Tarkat buyruk beyleri, Otuz Tatar, Dokuz Oğuz beyleri, bu sözümü iyice işit ve dinle! Ölecek milleti dirilttim, az milleti çok, fakir milleti zengin kıldım. Türk milleti, tokluğun kıymetini bil, açlığın zorluklarını unutma!” (Ergin, 1970: 3). Bu sözleriyle Bilge Kağan, Türk milletine yaptıklarını anlatmakta ve geleceğe dönük öğütlerde bulunmaktadır.

2.2. Altun Yaruk (Altın Işık)

Uygur Türkleri döneminden kalan eserin VIII. yüzyıla ait olduğu anlaşılmaktadır. Burada Budizm dininin esasları ve Buda'nın hayatına dair menkıbeler anlatılmaktadır. Eser, Çin'in Kansu bölgesinde Su-cu şehri yakınlarında Wun-fi-gu köyünün Budist tapınağında Rus Türkoloğu Sergey Malov tarafından bulunmuştur. Bu kitap XI. yüzyılın başlarında Uygur bilgini Singu Seli Tutung tarafından Çince'den Uygurcaya çevrilmiş olup, sonra Radloff ve Malov tarafından yayımlanmıştır. Türkiye'de ise 1994'te Ceval Kaya giriş, metin ve dizin bölümleriyle eserin tamamını yayımlamıştır (Kaya, 1994).

2.3. Sekiz Yükmek (Sekiz Bilgi, Sekiz Tomar)

Çince'den Uygurcaya çevrilen bu eser, Uygurlar arasında Budizm inancını tanıtmak ve benimsetmek amacı ile yazılmıştır. Kısa cümleleri ve zengin söz varlığı ile dikkati çeker. Berlin, St. Petersburg, Londra

ve Tokyo’da yazma nüshaları bulunan eser V. Bang ve öğrencileri tarafından birkaç nüshası karşılaştırılarak 1934’te yayımlanmıştır. S. Çağatay da eserin bir kısmını ve içerdiği sözcüklerin günümüz Türkçesindeki karşılıklarını vermiştir.

Eserin bölümleri:

1.Görme, 2. Duyma, 3. Tatma, 4. Koklama, 5. Dokunma, 6. Gönül, 7. Akıl, 8.Hazine (Dinî kitaplardan bahseder).

Uygur döneminde oluşturulan eserlerin çoğu Maniheizm ve Budizmle ilgili kutsal metinlerdir. Bu dönemde kaleme alınan bu metinlerin en önemlileri şunlardır:

1.Altun Yaruk, 2. Sekiz Yükme, 3. Irk Bitig (Fal Kitabı). Bunlardan ilk ikisi Uygur alfabesi ile, *Irk Bitig* ise Göktürk harfleriyle yazılmıştır.

3. Orta Türkçe Dönemi ve Bu Dönemde Yazılan Eserler

Orta Türkçe, Karahanlıların 950 tarihinde İslamiyet’i kabul ettikleri yıllarda Kaşgar’da doğup Türkistan’da gelişen Türk yazı dilinin adıdır. Türkçenin bu yazı diline Hakaniye Türkçesi veya Karahanlı Türkçesi de denir. XI.-XV. yüzyılları kapsayan bu döneme Orta Türkçe dönemi veya başka bir ifade ile Müşterek Orta Asya Türkçesi dönemi de denir. Bu dönemin XI. yüzyılda başladığı kabul edilmektedir.

Orta Türkçe dönemi, Eski Türkçeyle Yeni Türkçeyi birbirine bağlayan geçiş dönemidir. Bu dönemde yazılan eserlerin dil yapısı, Eski Türkçenin devamı niteliğindedir. Eski Türk yazı dilinden gelişen Karahanlı Türkçesi, İslamî Orta Asya Türk yazı dilinin ilk evresini teşkil eder.

A- Karahan Türkçesiyle Yazılan Eserler

3.1. Kutadgu Bilig

Balasagunlu Yusuf Has Hacib Kutadgu Bilig isimli değerli eserini yazarak 1069 yılında Karahanlı hükümdarı Tabgaç Buğra Han'a sunmuştur. "Mesut olma bilgisi" anlamına gelen bu eser, mesnevi tarzında yazılmış olup 6645 beyitten meydana gelmiştir. Bununla beraber eserin bazı bölümleri dörtlükler şeklinde yazılmıştır. Dili sade ve etkileyici olan Kutadgu Bilig, bir siyaset ve öğüt kitabı niteliğini taşımaktadır. Kutadgu Bilig, Türk dili ve edebiyatının olduğu kadar, Türk kültür tarihinin de büyük eserlerinden biridir (R. Rahmeti Arat). 11. yy.ın en büyük edebi mahsullerinden olan bu eser, sade Türkçesiyle geniş Türk ülkelerinde zevkle okunmuş ve Türkistan'ın mükemmel bir edebi mahsulü olarak kabul edilmiştir (Caferoğlu, 1970: 42-43).

Kutadgu Bilig'in Adı ve Yazarı Hakkındaki Beyitler:

Kitab atı urdum Kutadgu Bilig
Kudsu okıgılıka tutsu elig

"Kitabın adını Kutadgu Bilig koydum; okuyana kutlu olsun ve ona yol göstereyim" (350) (Arat 1979: 49).

Tegdürdi manga elgin elig yaşım
Kugu kıldı kuzgun tüsi teg başım

"Elli yaşım bana elini değdirdi; kuzgun tüyü gibi olan başımı, kuğu tüyüne çevirdi" (365) (Arat, 1979: 51).

Kutadgu Bilig'in Nüshaları

Kutadgu Bilig'in Herat, Fergana ve Mısır olmak üzere üç nüshası bulunmaktadır. Herat nüshası; Orta Asya'dan önce Tokat'a, sonra

879 / 1474 tarihinde İstanbul'a getirilmişti. Bu bilgiyi, esere sonradan ilave edilen şu kayıttan öğrenmekteyiz: “tırıhka sekiz yüz yidmiş dokuz-ta yılan yıl bu kutatgu bilig kitab-nı abdur-rassak seyh-sade bahş-ı için istanbul-ta tokaddın fenari oğlu kaz-ı ali bidig yiberip keldürt-i-ler mübarek bolz-un tevlet kilz-ün mihnet kidz-ün (Sekiz yüz yetmiş dokuz tarihinde yılan yılında Abdürrezzak Şeyh-zâde Bahşı için, Fenarî-zâde Kadı Ali İstanbul'dan mektup göndererek, Tokat'tan getirttiler; mübarek olsun, devlet gelsin ve mihnet gitsin.” Daha sonraki yıllarda bu nüsha tarihçi Hammer'in eline geçmiş, Hammer tarafından eser Avrupa'ya götürülmüştür. Eser bugün Viyana Kütüphanesinde bulunmaktadır. Bundan dolayı bu nüshaya Viyana nüshası denilmektedir (Caferoğlu, 1970: 48-49).

Fergana nüshanın Kutadgu Bilig'in ele geçen nüshaları arasında en mühimi olduğu söylenmektedir. Bu nüshayı bulan Fitret, eser hakkında ancak umumi bir malumat vermiştir. Nüshanın baş ve son kısmı eksiktir. Nerede ve ne zaman, kimin tarafından ve kim için yazılmış olduğu bilinmemektedir. Fitret, nüshanın sülüs hattı ile yazıldığını ve bunun Herat nüshasından daha evvel yazılmış olacağını tahmin etmekle yetinmiştir.

Arap yazısı mütehasısı olan Moritz, eserin Arap harfleriyle yazıldığını tahmin etmektedir. Bir iki sayfa hariç, nüsha çok iyi muhafaza edilmiştir.

Mısır nüshası ise 1896'da Kahire'de Hidiv (Kral) kütüphanesinin müdürü Alman Moritz tarafından bulunmuştur. Radloff'un verdiği malumata göre bu nüshanın sayfaları 35, 36 cm. büyüklüğünde, satırları 18.5 cm. uzunluğundadır. Yazısı açık ve okunaklı nesih ile yazılmıştır. Nüshanın baş tarafları zedelenmiş, geri kalan kısmı ise iyi muhafaza edilmiştir.

Kutadgu Bilig'in bu üç nüshasının tıpkıbasımları 2018 yılında Türk Dil Kurumu Yayınları tarafından yeniden yapılmıştır.

Kutadgu Bilig’de Söz:

Sen kendi selametini istiyorsan ağzından yakışıksız bir söz çıkarma (69) (Arat, 1979: 24).

Bak doğan ölür, ondan eser olarak söz kalır; sözünü iyi söyle, ölümsüz olursun (180) (Arat, 1979: 34).

İnsanı dil kıymetlendirir, insan onunla saâdet bulur; insanı dil kıymetten düşürür ve insanın dili yüzünden başı gider (163) (Arat, 1979: 33).

Kutadgu Bilig’de Bilgi ve Akıl:

Akıl karanlık gecede bir meşale gibidir; bilgi seni aydınlatan bir ışıktır (288) (Arat, 1979: 44).

İnsan akılı ile yükselir, bilgi ile büyür; bu ikisi ile insan itibar görür (289) (Arat, 1979: 44).

Kimde akıl varsa o, asil insan olur; kimde bilgi varsa, o beylik bulur (301) (Arat, 1979: 45).

Kutadgu Bilig’de Adalet:

Bey bilgili, akıllı ve âdil olmalı; tedbirli davranmalıdır (2168) (Arat, 1979: 232).

3.2. Atebetü’l-Hakâyık

Atebetü’l-Hakâyık, XI. yüzyılın sonlarında doğan Edib Ahmed Yükneki tarafından aruz ölçüsü ve dörtlüklerle yazılmış, dinî-didaktik nasihat-name türünde bir ahlak kitabıdır. “Hakikatlerin Eşiği” anlamına gelen bu eser, yazarı tarafından Karahanlı beylerinden Muhammed Dâd Sipehsâlar’a hediye edilmiştir. Eser on dört bölüm halinde yazılmıştır. Âyet ve hadislerle dayanarak yazdığı bu eserinde Ahmed Yükneki, dinî

ahlaki konuları ele almış ve insan olmanın yollarını, ahlak ilkelerini açıklamıştır. Defalarca ahlaki öğütlerde bulunmuş, İslami düşünce ve görüşlere geniş yer vermiştir. Eserin yazılış nedeninin belirtildiği bölümden sonra; bilginin yararı, bilgisizliğin zararı, dilini tutmanın erdemi, cömertliğin övülmesi, cimriliğin yerilmesi ve kibirlik gibi konuların işlendiği bölümler yer almıştır.

Atebetü'l-Hakayık'ın Nüshaları

- A. Semerkand nüshası: Kaşgar dili ve Uygur harfleri ile yazılmıştır. En eski nüshası Ayasofya Kütüphanesi No. 4012'de bulunmaktadır.
- B. Nüshası: Ayasofya Kütüphanesi, No. 4755'te bulunmaktadır.
- C. Nüshası: Topkapı Sarayı Kütüphanesi, No. 35552'de bulunmaktadır.
- D. Nüshası: Uzunköprü'de Seyit Ali'nin kitapları arasında bulunmuştur. Eser, Seyit Ali'nin torunu Vahit tarafından o vakit Kütüphaneler müdürü olan Hasan Fehmi Turgal'a Ankara'ya gönderilmiştir.
- E. Ankaralı Hacı Caferoğlu İbrahim'e ait olup şimdi Maârif Kütüphanesinde bulunan bir mecmuada Atebetü'l-Hakayık'a ait bir dörtlük olarak bulunmaktadır (Arat, 1992: 15-25).
- F. Hollanda nüshası: 57 yapraktan oluşan bu nüsha şimdiye kadar bilinen en eski nüshadır. Dr. Serkan Çakmak tarafından 2018'de bulunmuş ve 2019'da inceleme, tenkitli metin, tıpkıbasım olarak yayımlanmıştır (Çakmak, 2019).

Atebetü'l-Hakayık'ta Bilginin Faydası

1. Bilgili insan kıymetli dinar; cahil ve bilgisiz adam ise değersiz bir akçedir.
2. İnsan bilgisi ile tanınır; bilgisiz insan ise hayatta iken kaybolmuş sayılır (Arat, 1992: 86).

Atebetü'l-Hakayık'ta Dilin Korunması

1. Sırrını iyi sakla kimse bilmesin; sözünden kendine pişmanlık gelmesin
2. Bütün gizli işlerin âşikar olduğunda gören ve duyan sana gülmesin (Arat: 1992: 86).

3.3. Divan-ı Hikmet

Divan-ı Hikmet, XII. yüzyılda Ahmed-i Yesevi tarafından yazılmış; dinî, tasavvufî ve öğretici manzum bir eserdir. Divan-ı Hikmet'te Allah aşkı ve peygamber sevgisi işlenmiş, sade ve yalın bir dil kullanılmıştır. Bu şiirlerin her birine hikmet adı verilmiş; hikmetler Orta Asya ve Anadolu topraklarında yayılarak halkı derinden etkilemiştir.

Ahmed-i Yesevi, Batı Türkistan'da bulunan Karasu üzerindeki Sayran kasabasında dünya geldi. Bazı kaynaklara göre onun Yesi'de bugünkü adıyla Türkistan'da doğduğu kaydedilmektedir. Ahmed-i Yesevi, Orta Asya Türklerinin dinî-tasavvufî hayatında önemli bir yeri olan ve pir-i Türkistan diye anılan mutasavvıf bir şairdir. Yesevî tarikatının kurucusu da olan bu zatın tarihi şahsiyetine ait vesikalar azdır. Bunlar da menkıbelere dayanmaktadır

Dîvân-ı Hikmet'in Yesevî'nin bütün hikmetlerini içine alan tam ve güvenilir bir nüshası mevcut değildir. Eldeki nüshaların en eskisi tahminen XVI veya XVII. yüzyıla aittir (Eraslan, 1994: 429- 430). Eserin Mehmet Mahur Tulum tarafından bulunan Mısır nüshası, on el yazması ve yedi tane basma nüshası ile karşılaştırılarak 2019 yılında yayımlanmıştır (Tulum, 2019).

Divan-ı Hikmet'ten Şiirler (Orijinal olarak)

Işk otını pinhân tutup asrar irdim
Cân köydürüp yürek bağrım kebâb itti
Pirdin meded bolmas bolsa imdi manga
Bu derd bizni dōstlar bî-had harâb itti

“Aşk ateşini gizli tutup saklar idim, o, canımı yakıp, yürek bağrımı kebab etti. Şimdi bana pirden yardım olmazsa dostlar! Bu dert beni tamamen yok eder” (Eraslan, 1991: 250).

Işkıng kıldı şeydâ mini cümle âlem bildi mini
Kaygum sin sin tûni küni minge sin ol kireksin

“Cümle âlem bilir ki aşkın beni deliye döndürdü; gece gündüz kaygım sensin, bana sen gereksin”.

Yalğan âşık yalğan sūfi kördüm sögdüm
Ol sebebdin altmış üçde kirdim yirge

“Sahte âşık, sahte sofı gördüm, onu yerdim; o sebepten altmış üç yaşımda yere girdim” (Çilehaneye girdim) (Eraslan, 1991: 193).

On sekiz ming âleme server bolğan Muhammed
Otuz üç ming ashâbga rehber bolğan Muhammed

“On sekiz bin âleme başkan olan Muhammed; otuz üç bin ashaba rehber olan Muhammed” (Eraslan, 1991: 146).

Nefis yolıga kirgen rüsva bolur
Yatsa kopsa şeytan bile hem-râh bolur

“Nefis yoluna giren rezil olur; yatsa kalksa şeytanla yoldaş olur, beraber olur” (Eraslan, 1991: 28).

Pir-i mugân hak Mustafa bî-şek biling
Kayda körseng vasfın ayıtıp ta'zim kıling

“Gerçekten asıl pirin Mustafa olduğunu bilin; nerede görseniz vasfını söyleyip tazim edin” (Eraslan, 1991: 64).

3.4. Divanü Lügati't-Türk

Divanü Lügati't-Türk, Kaşgarlı Mahmud tarafından yazılmıştır. Bu zâtın şahsiyeti hakkında Divanda rastladığımız malumat dışında hiçbir kaynağa ve kayda sahip değiliz. XI. yüzyılın başlarında Kaşgar'da doğan Mahmud, çeşitli ilimlerin yanında Arapça ve Farsçayı da öğrenmiş, Türkçenin ilk sözlüğü kabul edilen Divanü Lügati't-Türk'ü kaleme almıştır. Kaşgarlı, Türklerin ve Türk dilinin önemini belli etmek için divanına aldığı iki hadis-i şeriften bahsediyor. Bunlardan birinde: “Türk dilini öğreniniz, çünkü onların uzun sürecek padişahlıkları, egemenlikleri olacaktır” (Caferoğlu, 1970: 16-17).

Yazarın asıl adı ile eseri hakkında ilk malumata Keşfü'z-zunûn'da rastlamaktayız. Buradaki kayda göre müellifin asıl adı Mahmud bin Hüseyin bin Muhammed'dir. Kendisinin Karahanlı hükümdar sülalesine bağlı bir aileden olduğu bilinmektedir.

Yazar, önce 20 yılı aşkın bir süre Türklerin yaşadığı köy ve şehirleri dolaşmış, bütün Türk boylarının dillerini öğrenerek yazacağı eser için birtakım malzemeler toplamış, 1072'de yazmaya başladığı eserini 1074'te tamamlamıştır. Kaşgarlı Mahmud, Türkçenin ilk sözlüğü kabul edilen bu ölümsüz eserini 1077 tarihinde Abbasi Halifesi Muktedî Billah'a ithaf etmiştir.

Uzun yıllar elde edilemeyen bu eser, İstanbul Sahafılar Çarşısında bir kitapçıda Ali Emiri Efendi tarafından satın alınmış, Kilisli Muallim Rifat'ın gayretleri ile neşredilmiştir. Birkaç defa neşredilen Divanü

Lügati't-Türk, nihayet Besim Atalay tarafından Türk Dili Kurumu yayınları arasında bugünkü haliyle basılmıştır (Atalay, 1941). Ancak 2014 yılında Ahmet Bican Ercilasun ve Ziyat Akkoyunlu eseri Kâşgarlı Mahmud Dîvânu Lugâti't-Türk Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin adıyla yeniden yayımlamıştır (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014).

Divanü Lügati't-Türk, sadece bir sözlük değil, Orta Asya Türklüğünün dil, tarih, coğrafya, folklor ve halk edebiyatı gibi kültür ve medeniyetini yansıtan çok değerli bir eserdir.

B - Orta Türkçe Döneminde Harezm Türkçesi ve Harezm Şivesi ile Yazılan Eserler

Burada önce Harezm bölgesinden söz etmek isterim. Burası Seyhun Nehri ile Horasan Dağları arasında bulunan büyük bir coğrafya parçasıdır. Ceyhun Nehri ile Hazar Denizi çevresi bu bölge içerisinde incelenir

Harezm bölgesi, Kaşgar'ın yanında ikinci bir edebi merkez olarak önemli bir rol oynamıştır. XII. yüzyıldan itibaren Batı Türkistan'da gelişen yazı diline bilim çevrelerince Harezm Türkçesi denilmiştir. Bu dönem, Orta Türkçe ile yeni Türkçeyi birbirine bağlayan geçiş dönemidir. Bu yüzyılda Türk dilinin genel yapısında birtakım değişiklikler ve gelişmeler olmuştur. Bu bölge, bir taraftan Karahanlı Türkçesi ile Harezm Türkçesini birbirine bağlayan bir köprü vazifesi görürken, bir taraftan da Çağataycanın oluşumuna ortam hazırlamıştır. Ayrıca burada şunu da ifade etmek isterim ki Harezm'in kuzeyindeki Altun Orda-Kıpçak Türkçesi de Harezm Türkçesine dayanmaktadır.

Harezm'in politik hayatı ve idari taksimatı eyaletler şeklinde olmuş, ancak XIII. yüzyıldan itibaren büyük bir devlet halini almıştır. Harezm, kültür ve iktisat yönünden en parlak devrini, Türklerin hâkimiyeti esnasında yaşadı. Türklerin buralara gelmeleri daha fazla Türk dili ve edebiyatının inkişafına hizmet etmiştir. Bu gelişme Orta Asya'da iki

ayrı sahada devam etmiş; doğuda Kaşgar'da, batıda ise Yedisu, Merv ve Buhara'da olmuştur (Caferoğlu, 1970: 88-89).

Harezmi ülkesinde Türkler nüfus bakımından çoğalmış ve buralarda Türk şehirleri meydana gelmeye başlamıştır. Bu Türkleşme ile beraber Türk dili ve edebiyatı da gelişmiş ve bu gelişmeler Müşterek Orta Asya Türkçesinin Harezmi şivesini doğurmuştur. Bu dönemde Türklerin İslamiyet'e girmesiyle birlikte yazılan eserlerde, İslami özellikler de görülmeye başlamıştır.

Harezmi'de yazılan eserler, Karahanlı geleneğine bağlı, Oğuz-Türkmen özelliklerini taşıyan bir dille yazılmıştır. Harezmi'in esas yerli şivesine gelince bu, edebi Kaşgar şivesinin tesiri altında, Oğuz-Kaşgar, Kıpçak ve Kankılı gibi şivelerin karma bir kalıbı olmuştur.

3.5. Nehcü'l-Feradis

Bu eser, Türk ülkelerinde İslam tesirini açık bir şekilde gösteren kaynaklardan biridir. Eser, edebî imla kaidelerine uygun bir tarzda yazılıp Harezmi şivesine göre harekelenmiştir. Eser, Harezmi şivesinde fakat yer yer Kaşgar, Kıpçak ve Oğuz şivelerini içermekte; içerik bakımından ise dinî-didaktik bir metindir (Tezcan ve Zülfikar, 1995).

3.6. Muînü'l-Mürid

Eser; Nehcü'-Feradis gibi Harezmi şivesine göre harekelenmiş, dinî-didaktik bir metindir.

3.7. Muhabbet-nâme

Harezmi tarafından yazıldığı söylenen Muhabbet-nâme, en mühim dil yâdigarlarımızdan biridir. Harezmi şivesi ile yazılmış olsa da yer yer Kıpçak şivesine de yakınlık göstermektedir.

3.8. Mukaddimetü'l-Edeb

İmam Zemahşeri tarafından yazılan Mukaddimetü'l-Edeb, Kaşgarlı Mahmud'un eseri Divanü Lügati't-Türk'ten sonra, Türkçemizin tarihî gelişimi sürecinde önemli bir yer tutmaktadır. Devrin büyük bilgini Zemahşeri, bu değerli eserini Harezmi şahırlarından Atsız'a ithaf etmiştir. Mukaddimetü'l-Edeb; Türk, Moğol ve Farslar arasında büyük rağbet görmüştür. Çeşitli dil ve şivelere çevrilmiş olan bu eser, Türkiye ve Türkistan'ın birçok kütüphanelerinde bulunmaktadır.

Mukaddimetü'l-Edeb in tertibi şu beş bahse göre yapılmıştır:

1. İsimler, 2. Fiiller, 3. Fonetik ve Morfoloji (Ses ve şekil bilgisi), 4. İsim çekimi, 5. Fiil çekimi.

C- Orta Türkçe Döneminde Kıpçak Türkçesi ve Kıpçak Türkçesiyle Yazılan Eserler

XIII. yy.ın başlangıcı, Türk dünyası için yeni bir dönem teşkil eder. Bu dönemde Cengiz Han Moğolistan'da bir devlet kurmuş ve Deşt-i Kıpçak sahasını da ele geçirmişti. Bu devlete doğu halkı Cuci Ulusu, Ruslar ise Altın Orda devleti diye isimlendirmişlerdir. Bu devletin Volga nehrinin doğusundaki sahaya Arap ve İran yazarları, Deşt-i Kıpçak, Ruslar Polovets, Bizanslılar ise Kuman kavmi adını vermişlerdir.

Altın Orda'da İslam-Türk kültürü ile beraber Türk dili geniş bir yayılma imkânı bulabilmiştir. Bu devletin toprakları üzerinde yaşayan halklardan çoğu, Kıpçak halkı olduğundan bu devlete bazı tarihçiler Kıpçak-Bozkırı adını vermeyi tercih etmişlerdir (Caferoğlu, 1970: 155).

Kıpçaklar, Altın Orda Devletinin kuruluşundan çok önce (XI-XV. yüzyıl) Volga, Don ve Dinyeper Irmakları arasındaki sahada yaşıyorlardı. Büyük kitleler halinde buraya akıp gelen Türk

kabileleri, Moğol unsurlarını erittikten sonra, Kıpçak Hanlığı'nı kurmuşlar, Orta Asya'dan Tuna havzasına kadar uzayan yerlerde izler bırakmışlardır.

XIII-XVI. yüzyıllar arasında Hazar Denizi'nin kuzeyinden batıya doğru yayılan Türklerin konuştukları dile Kuzey Türkçesi veya Kıpçak Türkçesi denir. Güney Rusya steplerinde, Mısır ve Suriye'de Kıpçak Türkçesiyle konuşulan ve yazılan bir yazı dili meydana gelmişti. Kıpçak (Kuman) Türkleri bizlere değerli eserler bırakmışlardır.

Kıpçak Türkçesiyle Mısır'da Yazılan Eserler

3.10. Seyf-i Sarayî'nin Gülistan Tercümesi

Eser, 1391'de yazılmıştır. Tercüme olmasına rağmen çağının en iyi Türk nesirlerinden sayılır. Eserin tıpkıbasımı Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanmıştır (Karamanlıoğlu 2020).

3.11. Kitab-ı Mukaddime

Ebü'l-leys Semerkandi'nin bu eseri, Memluklar döneminde Esenbey tarafından Kıpçak Türkçesine çevrilmiştir. Eserin Türk kültürü açısından önemli bir yeri vardır.

Kıpçak Türkçesiyle Yazılan Sözlükler

3.12. Codex-Cumanicus

XIV. yüzyılda kaleme alınmış iki bölümlük bir eserdir. İtalyan ve Almanların Kıpçak Türklerinden derleyerek meydana getirdikleri bir eserdir. Sözlüğün İtalyan bölümü 110, Alman bölümü ise 54 sayfadan ibarettir. Eser 2015'te Türkiye Türkçesi ile yayımlanmıştır (Argunşah ve Güner, 2015).

3.13. Kitabü'l-idrak li-Lisâni'l-Etrak

Mısır Kıpçakçası özelliği taşıyan bu eser, 1312-1313 tarihleri arasında Ebû Hayyan tarafından yazılmıştır. Yazarı aslen Berberi'dir. Bu Türk dili yadigârı, yazarının da belirttiği gibi kendisinden önce yazılan herhangi bir eser örnek alınarak yazılmamıştır. İyi bir dilci olan Ebû Hayyan, diğer Arap dilcileri gibi İskenderiye mektebi metoduna uymuş, Türkçenin hem gramerini hem de lügatini meydana getirmiştir. Bu eser, uzun zaman Türk diline ait doğuda yazılan eserlere kaynak vazifesi görmüştür.

3.14. Kitab-ı mecmu'-ı tercüman-ı Türkî ve Acemî ve Moğolî ve Farisî Lügati

Eser, XIV. yy. ortalarında yazılmış olup dört bölümden meydana gelmiştir. Bunlar: İsimler, 2. Fiiller, 3. Fiillerin çekimi, 4. Edat ve ekler

3.15. Hilyetü'l-İnsan ve Halbetü'l-lisan

Türk dili lügatçiliğine büyük hizmetleri dokunan Cemaleddin ibn-i Mühenna'nın bu eseri, Kıpçak sahası dışında yazılmıştır. "İbn Mühennâ Lügati" adıyla tanınan eserin bilinen altı nüshası bulunmaktadır. Türkçe üzerine yazılmış ilk eserlerdendir. Eserin tıpkıbasımı 2016 yılında Türk Dil Kurumu tarafından yapılmıştır (Ebûl-Fazl Cemâlü'd-dîn Ahmed, 2016).

3.16. El-Kavaninü'l-külliyeye li-zabt-ı lügati't-Türkiyye

Eser Memluklar devri Kıpçakçasına ait olup Mısır'da yazılmıştır. XV. yy.ın başlarında yazılan bu eserin yegâne yazma nüshası, Şehid Ali Paşa Kütüphanesinde bulunmaktadır. Ne yazık ki eserin yazarı belli değildir.

3.17. Et-Tuhfetü'z-zekiyye fi-lügati't-Türkiyye

Bu kitap, XV. yüzyılın mahsullerindedir. Yegâne yazma nüshası Bayezid Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi bölümü, No. 3093'te kayıtlıdır. Yazarı şimdilik bilinmemektedir. Besim Atalay tarafından yayınlanmıştır (Atalay, 1945).

3.18. Kitabü Bülgati'l-müştak fi-lügati't-Türki ve'l-Kıfçak

Bu kitap Cemaleddin Ebu Muhammed Abdullah et-Türkî tarafından yazılmıştır. Yazarı aslen Türk'tür. Bunun içindir ki eserin kelimelerinin yazımı ve telaffuzu daha sağlam olmuştur.

4. Sonuç

Türk kültürünün, tarihinin geleneklerinin taşıyıcısı olan Türk dili ile farklı dönemlerde verilmiş olan çeşitli eserlerin bir kısmı hakkında bilgi verilmiştir. Adı geçen bu eserler, Türkçenin ilk yazılı örneklerinin verildiği VII. yüzyıl ile Yeni Türkçenin başlangıcı kabul edilen XVI. yüzyıla kadarki Eski ve Orta Türkçe dönemlerinden seçilmiştir. Elbette ki Türk dilinin gücünü ve zenginliğini göstermesi bakımından henüz başlangıç olarak kabul edilebilecek bu eserlerin sonrasında da değerli birçok eser kaleme alınmıştır. Ancak Köktürk, Uygur, Karahanlı, Harezmi ve Kıpçak Türkçelerinin en temel örneklerinin kısaca tanıtıldığı bu yazının amacı; dilimizi geliştirmek ve zenginleştirmek yolunda çalışırken elimizde buldurmamız gereken dil malzemelerine dair bir fikir vermektir. Çünkü bu yoldaki başarımız; yazılı eski edebiyat metinlerini ve sözlü halk kültür ve edebiyatı mahsullerini tanımakla mümkün olacaktır. Bunlar da kütüphanelerimizde birer dil yadigârı olarak bizleri beklemektedirler.

Kaynakça

- Aksan, D., (1995). *Her Yönüyle Dil*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, D., (2019). *Türkçenin Gücü*. Ankara, Bilgi Yayınevi.
- Arat, R. R., (1979). *Yusuf Has Hacib Kutadgu Bilig I, Metin*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Arat, R. R., (1992). *Edib Ahmed b. Mahmud Yükneki Atebetü'l-Hakayık*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Argunşah, M. ve Güner, G., (2015). *Codex Cumanicus*. İstanbul, Kesit Yayınları.
- Atalay, B., (1941). *Mahmud el-Kaşgarî Divanü Lüğati't-Türk*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atalay, B., (1945). *Et-Tuhfetü'z-zekiyye fi-lüğati't-Türkiyye*. İstanbul, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Boratav, P. N., (2017). *Folklor ve Edebiyat I*. Ankara, BilgeSu Yayıncılık.
- Brockelman, C., (1934). *Al-Zamakhşari*. Leiden-Leipzig.
- Caferoğlu, A., (1931). *Ebû Hayyan Kitabü'l-idrak li-Lisâni'l-Etrâk*. İstanbul, Evkaf Matbaası.
- Caferoğlu, A., (1970). *Türk Dili Tarihi I-II*. İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Çakmak, S., (2019). *Atebetü'l-Hakayık İnceleme-Tenkitli Metin-Tıpkıbasım*. İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Dilçin, C., (2017). *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ebûl-Fazl Cemâlî'd-dîn Ahmed b. Muhammed b. Mühennâ el-Hillî el-Hüseynî el-Ubeydilî, (2016). *Hilyetü'l-İnsân ve Halbetü'l-Lisân*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eraslan, K., (1991). *Divan-ı Hikmet Ahmed-i Yesevi*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, A. B ve Akkoyunlu, Z., (2014). *Kâşgarlı Mahmut Dîvânü Lugâti't-Türk Giriş Metin-ÇeviriNotlar-Dizin*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, M., (1970). *Orhun Abideleri*. İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Ergin, M., (2016). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul, Bayrak Basım Yayın.
- Gabain, A. V., (1974). *Alttürkische Grammatik*. Wiesbaden.
- Grönbech, K., (1942). *Komanisches Wörterbuch Türkischer Wortindex zu Codex Cumanicus*. Kopenhagen.
- Hacıeminoğlu, N., (2000). *Kutb'un Husrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hacıeminoğlu, N., (1996). *Karahanlı Türkçesi Grameri*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hacib, Y. H., (2018). *Kutadgu Bilig*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Kaçalin, M., (2019). *Kutadgu Bilig* (Metin). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 3137, e-kitap.
- Kafesoğlu, İ., (1984). *Harezmşahlar Devleti Tarihi*. Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karamanlıoğlu, A. F., (2020). *Seyf-i Sarâyî, Gülistan Tercümesi (Kitâb Gülistan bi't Türkî)*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kaya, C., (1994). *Uygurca Altun Yaruk Giriş-Metin-Dizin*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özkan, M., (2006). *Yüksek Öğretimde Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım*. İstanbul, Filiz Kitabevi.
- Poppe, N.N., (2017). *Mukaddimetü'l- Edeb Moğolca Çağatayca Çevirinin Sözlüğü*. Çev. Mustafa Kaçalin. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Şahin, E., (1999). *Yurt Konulu Tatar Cırları (Giriş-Metin-Aktarma-Dizin)*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, Ş., (1976). *Uygurca Metinler II. Maytrisimit, Burkancların Mehdisi Maitreye İle Buluşma*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tezcan, S., ve Zülfikar, H., (1995). *Nehcü'l-Ferâdis*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Toparlı, R. ve Argunşah, M., (2018). *Muinü'l-Mürid*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tulum, M. M., (2019). *Divan-ı Hikmet Hikmetler Mecmuası Mısır Nüshası-1650*, İstanbul, Ketebe Yayınları.
- Yüce, N., (1993). *Mukaddimetü'l-Edeb, "ez-Zamahşerî el-Havârizmî" Giriş, Dil Özellikleri, Metin, İndeks*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yüce, N., (2014). *Mukaddimetü'l-Edeb: Hvarizm Türkçesi ile Tercümeli Şuşter Nüshası*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

